

Den »gregorianska» sången.

Några drag ur dess historia.

Namnet på denna sång, den »gregorianska» sången är högst oegentligt, såsom skall visas i det följande. Man har inom andra kyrkor betydligt riktigare benämningar. Den har kallats cantus planus, — engelsmännens plain-song — d. v. s. den vanliga, lätt utförda, allmänt brukade sången, i motsats till den svårare, polyfona sången; man har kallat den cantus firmus — italienarnas canto fermo —, den oförändrade, fasta sången också i motsats mot den flerstämmiga sångens rörlighet, eller cantus ecclesiasticus, den kyrkliga sången, den för kyrkan karaktäristiska sången.

Men intet av dessa namn har slagit igenom hos oss, och det torde vara lönlöst att försöka föra fram något nytt förslag, som kunde ha utsikt att slå igenom. Vi få alltså låta oss nöja med den oegentliga beteckningen den »gregorianska» sången för att utmärka den speciella sångart, som sedan kyrkans äldsta dagar beledsagat den liturgiska delen av den kristna gudstjänsten. Den gregorianska sången hör hemma såväl i mässan som i tidebönen — det behöver ofta understrykas — och den har till sin väsentliga del det ur bibeln direkt och utan omskrivning hämtade textliga underlaget. Den »gregorianska» sången är alltså bibelordets musikaliska dräkt i dess traditionellt kyrkliga gestalt.

Den »gregorianska» sångens namn är för det första så till vida missvisande som detsamma hänvisar till Rom och Västerlandet, medan däremot all musikvetenskaplig forskning numera är överens om att denna kyrkliga sångkonst icke är en självständig skapelse från Rom eller överhuvud av västerlandets kyrka, utan att dess rötter gå tillbaka till Österlandet. Rom är härvidlag icke nyskapande utan mottagande, samlande och ordnande.

Den »gregorianska» sången är för det andra i det avseendet missvisande som det låter förstå att någon av de romerska påvarna med namnet Gregorius skulle ha skapat denna sång. I regel nämnes i detta sammanhang Gregorius den stores namn (d. 604) och därmed förbindes denna sångarts tillkomst med denna jämförelsevis långt framskridna period i kyrkans historia. I själva verket har den »gregorianska» sången vid denna påvens pontifikat redan bakom sig en lång utvecklingshistoria.

Den »gregorianska» sångens historia löper parallellt med den kristna kultens historia. Redan den allra enklaste eftertanke säger att så måste det förhålla sig. De kristna, som samlades till gudstjänster, voro — självfallet — sjungande församlingsmedlemmar långt före år 600. Den »gregorianska» sången är i själva verket årsbarn med kristenheten. Ville man tillspetsa saken kunde man tillåta sig påståendet att den »gregorianska» sången introducerats av Herren Kristus själv. Berättelsen i Matt. 26 om Her-

rens sista måltid, som tillika var den första nattvardsgången, kan anföras som bevis för denna till synes djärva tes. Där står, v. 30: När de sedan hade sjungit lovsången, gingo de ut till Oljeborget. De som här handlade voro Jesus och hans lärjungar. Vad Herren och hans trogna vänner då sjöngo veta vi med full visshet. Det var den lovsång, som enligt judisk tradition avslutade påskalamsmåltiden, senare hälften av det stora hallel, Ps. 115—118. Jesus följde i detta avseende den gamla judiska sedvänjan vid påskfirandet.

Den sången hade han tagit i arv icke av någon Gregorius utan av sina fäder. Jesus liksom hans lärjungar hade övat den lovsången i synagogan i hemstaden. Han hade sjungit den tillsammans med sina föräldrar vid påskhögtider, som han tillbringat i Jerusalem. Likaväl som Jesus här gick in i den gamla judiska seden och använde psaltaren som bönbok och sångbok vid denna högtid, så har han också sjungit lovsången tillsammans med lärjungarna på de tongångar som han hade lärt sig i sitt hem, i synagogan och i Jerusalem. Det var den enkla, torftiga recitativa melodien från den synagogala gudstjänsten. Ingen kan rimligtvis inbilla sig själv eller andra att Jesus eller någon av hans lärjungar komponerat ny musik till de gamla psalmerna. Man upp tog de gamla invanda melodierna och brukade dem såväl ord som ton, Herren fann dem dugliga i ett nytt förbunds tjänst och förenliga med dess anda.

Den kristna liturgien anknöt sig nära till den judiska kulten. Tidebönerna hade sina förebilder i de bönetimmar, som judarna förrättade på bestämda timmar, och katekumenmässan anknöt till den synagogala läsegudstjänsten på sabbaten. Så var det helt naturligt att också det sångsätt som hörde synagogan till höll sitt intåg i kyrkan. Liksom psaltaren blev den självskrivna sångboken vid gudstjänsten så blev också psalmodien den första kristna kyrkans sångart. Man utförde psalmerna på samma sätt som man lärt sig i synagogan. Psalmodien i dess enklare eller rikare form är också nästan den enda musikart, som kyrkofäderna talar mera utförligt om.

I Kol. 3:16 uppmanar Paulus sina läsare att förmana varandra i all vishet med psalmer och lovsånger och andliga visor. Hans läsare ha med psalmer knappast kunnat förstå något annat än psaltarpsalmer. Och när han i ett parallellställe till det ovan anförda, i Ef. 5:19, säger: talen till varandra i psalmer, så hänvisar han därmed till det utförande man lärt i synagogan: den växelvisa läsningen eller sången av psalmen, som ger intryck av och är uttryck för ett samtal, en undervisning. Den ene frågar: Jag lyfter mina ögon upp till bergen varifrån skall min hjälp komma? medan den andre svarar: Min hjälp kommer från Herren, som har gjort himmel och jord (Ps. 121.)

Naturligtvis är det oss icke möjligt att veta huru denna musik var gestaltad. Man måste förutsätta att de många århundradena

som skilja oss från Kristus och Paulus, icke gått spårlöst förbi, och att den »gregorianska» sång, som Herren och hans lärjungar utförde, hade en mindre utvecklad karaktär än den som nu till dags brukas. Även om psalntonerna, den egentliga psalmodien, all »gregoriansk» sångs moderssköte, gäller detta om ock psalmodien alltfört för mången verkar onjuttbart ålderdomlig.

Under den sista mansåldern har emellertid tack vare A. Z. Idelsohns forskningar nytt jämförelsematerial frambragts. Han har bl. a. funnit judiska församlingar i Persien och Jemen, som redan i förkristen tid isolerades och som sedan levat avskilda. Hos dessa har han funnit ett sångsätt som visar mycken likhet med den »gregorianska» sången. Det vill synas som om den kristna psalmodien bevarat mera av den synagogala sångens ursprunglighet än nutida judisk kultsång. Överhuvud synes den musikhistoriska forskningen f. n. benägen att hålla före att den tidigare medeltida tonkonsten utvecklats sig övervägande ur orientalska stilarter.

Den äldsta källan till den »gregorianska» sången är alltså att söka i den synagogala psalmodien och de ursprungligaste elementen i tidebönssången återfinnas i de recitativa formerna. Detta är ett musikaliskt arv som förmedlats till Kristi kyrka under Herrens egna ögon och av hans egna lärjungar. Medvetandet härom gör den »gregorianska» sången dubbelt intressant och dyrbar för en kristen som sysslar med den. I den gamla traditionens anda har den äldsta kristna kyrkan också nyskapat lovsånger för gudstjänstligt bruk. Tre av dem meddelas redan i evangeliets inledning: Sakarias, Marias och Simeons lovsånger. Den »gregorianska» sången är alltså ett arv från den fornkristna kyrkans dagar att lyftas och förvaltas i innevarande tid.

I den urkristna kyrkan var psalmodien, liksom i synagogan, en av försångaren utförd solosång med ett refrängartat inskott av församlingen. Det berättas om den hel. Atanasius från Alexandria (d. 373.) att han under förföljelserna från arianernas sida lät diakonen psalmodierande sjunga psalm 136, varvid den senare halvversen, som ständigt upprepar orden *ty hans nåd varar evinnerligen*, utfördes av folket. Detta sångsätt är ju det allra enklaste och lättaste att inlära och utföra, samtidigt som det med ett livfullt utförande kan verka ytterst eggande och suggestivt.

Detta är den responsoriala psalmodien, till vars enklaste form man kan ha rätt att räkna versiklarna, de enkla satspar, i regel hämtade ur psalmer, som utföras av versikularius i växelsång med hela församlingen varvid församlingen i regel sjunger på samma melodi som försångaren. De visa att den »gregorianska» sången icke älskar den enledade formen. De fylla två funktioner, såsom inledning till tidebönerna och som avslutning av hymner m. m.

En mera utvecklad form av responsorial psalmodi finnes bevarad i det responsorium breve, som upptages i completoriet, och i de responsoria prolixa, som meddelas i matutinen exempelvis för

kyrkmässan. De senare äro av sådan storslagen uppbyggnad att de kunna betecknas såsom toppunkten på de psalmodiska form-lerna.

En annan form av responsorial psalmodi äga vi bevarad i matutinen venite. Efter var och en av psalmens (ps. 95) versar sjunges refrängen, invitatoriet. Det utföres av församlingen-kören, och äger därför i regel en jämförelsevis enkel uppbyggnad medan den psalnton, på vilken psalmen utföres, ställer större krav på kantorn-försångaren. Venitet är i flera avseenden av stort intresse. I ännu gällande romerska breviariet har psalmen, som alltid inleder matutinen, en annan text och en annan indelning än den som förekommer i Versio vulgata, den gällande latinska översättningen. Dess text går tillbaka till den översättning, som kallas Itala, och som härrör från tiden före år 200 och som redan på 380-talet ersattes av Hieronimi översättning. Detta måste betyda att psalmen 95 redan under 200—300-talet fått en fast plats i matutinen och att dess musik, med dess egenartade tredelning av versen, redan vid denna tid utbildats till fast tradition, så musiken konserverade den redan då föråldrade texten.

Om sålunda den synagogala musiken utgör den huvudsakliga källan för den »gregorianska» sången, så klingar dock även grekisk och grekisk-romersk musik i densamma. Bland de ytterst sparsamma rester av antik-grekisk musik, som bevarats finnes också en hymn till Nemesis, ödet. Efter vad D. Johner påpekar, uppvisar den liknande melodi med det första kyriet i den sjätte mässan i gällande Kyriale romanum (Kyrie Rex Genitor):

{	c c c c h h a g a f
	Hilathi makaira dikaspole
{	g a h h a c h g a g a f
	Kyrie
{	c c c h h a g a a h g
	Nemesi pteroessa biu ropa
{	fa c c h ag a h g g
	e - - - - - le-i.son

Hela den andra delen överensstämmer i kyriet med den grekiska hymnen. Den tillskrives Mesomedes (100-talet efter Kristus) och den sjöngs, såsom biskop Synesios berättar, ännu under 400-talet. Därifrån gick sången över i den kristna kyrkans ägo.

Den äldsta kristna melodien har återfunnits bland Oxyrhynchos papyrerna, som offentliggjordes år 1922. Den härstammar från slutet av 200-talet och noterades med grekiska bokstäver. Det är schvungfull melodi, i 7:e tonarten och erinrar om introitus på Kristi himmelfärdsdag och om vissa sånger för pingst och påsktiden.

Från Orienten, synbarligen från Syrien, kommo hymnerna, som äro uppbyggda efter fasta versschemata. De ha tjänat syftemålet att dels vara motgift mot heretikernas populära sånger, som i de teologiska och religiösa striderna utgjorde ett farligt propagandamedel, dels att hålla folket kvar i kyrkan. Genom dem infördes i kyrkan många i folklivet gängse melodier och där förädlades de. Detta gäller synbarligen såväl de orientaliska hymnerna som också de första västerländska, de ambrosianska.

Det var genom biskopen i Milano, Ambrosius (d. 397) som hymnerna tillerkändes en plats i tidebönen. I mässan vunno de aldrig någon ingång under medeltiden. Motståndet mot dessa utombibliska texter har synbarligen grundats på erfarenheter av huru vanskligt det var att hålla heretiska läror ute från hymnerna.

Om Ambrosius själv var kompositör av hymnmelodier eller ej har den vetenskapliga forskningen ännu ej fastslagit. Peter Wagner håller för sannolikt att han var det. En diktare och en kompositör var under forntiden samme person. I varje fall har Ambrosius erhållit namnet som kyrkosångens fader. Ovisst är i vilken utsträckning den ambrosianska koralen, som övats och alltfört övas i Milano, trots upprepade försök att komma den till livs, går tillbaka på Ambrosius. År 1935 har den milanesiska traditionen av mässans sång utgivits efter handskrifterna av Sunyol (*Antiphonale missarum ecclesiae Mediolanensis*.)

Ett exempel på den ambrosianska diktkonsten äga vi i psalm 58 i vår svenska psalmbok och koralbok, ehuru den ursprungliga jambiska dimetern av Wallin korrumperats. I ursprungligare gestalt återfinnes hymnen i completorium under advent. En bearbetning av melodien föreligger jämväl i den gamla antifonen *pro pace*, som återfinnes under ps. 608, i ursprungligare gestalt i söndagens completorium.

Ambrosius införde den dubbelköriga psalmodien i Milano. Detta är den antifonala psalmodien. Den har sitt namn därav att den utfördes av två körer, som sjöngo i oktaver: manskör svarades av kvinnokör, eller ock av gosskör. Uttrycket *antifoni* är hämtat från den gammalgrekiska musiken, och blev en sång i olika oktavlägen. Antifon i vår nuvarande betydelse av en inledande, preludieartad melodi, som för in i den efterföljande psalmens tonartsförhållanden, har sitt upphov i den instrumentalmusik, som föregick psalmsången i synagogan. Instrumenten ersattes i den kristna kyrkan av solosång.

Enligt Kienle utgår den ambrosianska sången från samma grund som den »gregorianska». Den har samma tonsystem, och samma tonarter. Melodien uppbygges av liknande små tonfigurer och har fri rytm. Båda ha enklare såväl som rikare melodier, blott att de rika ambrosianska melodierna äro ännu rikare och de enkla ännu enklare. Den musikaliska formläran är densamma men karaktären dock olikartad. Melodiföringen i den ambrosianska sången är hård, på grund av talrika sekundgångar monoton. Enheten fattas

ofta. Jämför man de båda läsarterna kan man föras till det antagandet, att en eller flera konstnärer med fint sinne för den fasta formen, för proportioner i enskildheterna för omväxlande och mjuk melodi, har företagit en genomgripande korrigerings, avrundning och förkortning av den ambrosianska sången och på så sätt gestaltat den »gregorianska» läsarten.

När man söker komma till klarhet över den influens, som Romerska kyrkan och påvedömet haft för den »gregorianska» sången, måste man hålla i minne hela den långa utveckling, som denna kyrkans sång genomlöpt innan man hunnit genom de sex första århundradena av kristenhetens historia.

En schola cantorum i Rom finnes belagd från påven Celestins tid (d. 432) och samtidigt med det romerska påvedörets stigande makt och anspråk på ledareskapet inom hela kristenheten visar sig dess influens också på den kultiska sången. I all synnerhet tillägges påven Gregorius den store (590—604) ett avgörande inflytande. Emellertid rör man sig här ännu i den musikvetenskapliga forskningen med många outforskade spörsmål. Enligt traditionen skall han antingen personligt eller genom sin romerska sångarskola samlat och redigerat de bestående melodierna. Vad han utfört sammanfattas i ordet *centonizavit* = han har sammanfört melodierna ur olika böcker i *Antiphonarius Cento*. Det är alltså icke fråga om originalkompositioner.

Några forskare mena emellertid att det mycket omtalade antifonariet blott innehöll textordningen för sångerna och att man härav intet kan sluta till påvens musikaliska betydelse.

Andra mena att Gregorius' skola bearbetat de ambrosianska melodierna, andra att han bearbetat äldre romerska melodier.

Vilken betydelse Gregorius haft för den sång som nu bär hans namn är sålunda mycket ovisst. Emellertid är det historiskt belagt att från hans påvetid en fastare tradition för såväl mässans som tidebörens utgestaltning gör sig gällande och att denna romerska tradition blev den som i stora huvuddrag under missionsseklerna, som stundade, följde de missionerande prästerna och munkarna ut över hela västerlandet.

De äldsta handskrifterna för koralmelodierna uppträda dock först på 800—900-talen. Från 700-talet föreligga två handskrifter (i Monza och Rheinau) men de innehålla blott sångtexter utan neumer. Från och med 900-talet härstammar en lång rad av källor. De följande århundradena ha sedan icke mycket nytt att meddela, i varje fall icke i fråga om mässliturgien. Och de nya kompositionerna förmå icke mera hålla sig på samma höjd som de äldre.

För utbredningen av den »gregorianska» sången kom kejsar Karl den store (d. 814) att ha den största betydelse. Han sände två klerker till Rom för att lära dess sångsätt och inkallade romerska sångare. Sångarskolor uppstodo nu. De berömdaste av dem i Metz och St. Gallen. I dessa lades huvudvikten vid det sångliga föredraget. Man bemödade sig också att vetenskapligt studera

koralen. Det är vid denna tid de första försöken göras att uppteckna sången. Sedan 1000-talet var praktiskt taget hela den västerländska kyrkan förenad i samma liturgiska sång.

Av denna västerländska koraltradition blev också vår kyrka delaktig. På vilka vägar detta skedde är ännu i det väsentliga outforskat. Gustaf Lindberg anser sig kunna konstatera stark överensstämmelse i fråga om mässans musik med engelska och frankiska källor som avvika från den senare romerska traditionen. För tidebönen föreligger ännu ingen ingående undersökning. Man må hoppas att det nygrundade Laurentius Petri Sällskapet också här skall finna en uppgift, och att den av Carl-Allan Moberg påbegynta undersökningen av hymnodien skall föra nya resultat i dagen som kunna belysa också den svenska tidegärdssångens rötter och härkomst.

LITTERATUR:

Dominicus Johner: Grosse Choralschule (7:e uppl. 1937)

—»— Erklrning des Kyriale (1933)

Peter Wagner: Gregorianische Formenlehre (1921)

Karl Weinmann: Geschichte der Kirchenmusik. (1913).

Arthur Adell.

En landskyrka får berätta sin historia.

Fastän det knappast kan sägas, att den konsthistoriska forskningen om vår kyrkokonst står lågt, r det ändå mycket, som icke hinnes med eller observeras av fackmännen. Många arbetare få rum på den konsthistoriska forskningens mark, och alla, som gå till verket med grundlighet och kritik, äro välkomna.

Man kommer att tänka på detta, när man lser *Knut Peters* framställning av *Sndrums kyrka* i Halland, en bok som i vrdad utstyrsel utkom till julen. Denna framställning kan tjäna som mönster och samtidigt som exempel på hur mycket en trgen och hängiven forskning kan locka fram rörande en kyrkobyggnads den.

Sndrums kyrka r en av Hallands få bevarade medeltidskyrkor. Den består av ett långsträckt långhus med tre kryssvalv och ett mindre kor. En sakristia intill koret r det sist tillfogade; den uppfördes 1934 och kan tjäna som förebild för modernisering av denna rätt försummade del av våra kyrkor. I interiören finner man lätt en del nyare ting: orgelfasad från 1898 samt bänkar och altarring. Sjuttio år tidigare uppfördes tornet, och 1802 hade orgel anskaffats. Den byggdes av Lorens Strömblad, lärjunge till den östgötska orgelbyggaren Jonas Wistenius. Under 1700-talet upp-